

Anmeldelser

Den poetiske Edda – nyoversat og kommenteret af Rolf Stavnem. København: U Press, 2018. 575 sider. ISBN: 978-87-930-6079-1. Vejl. pris: 399,95 kr.

Situationen fremtræder som nærmest ideel for enhver, der i de kommende år vil stifte bekendtskab med islandsk middelalderlitteratur på dansk eller ansporet af tidligere læsning trænge dybere ned i den rigdom, som rummes i sagaerne og eddaerne. I 2013 fik vi en fremragende nyoversættelse, ved Kim Lembek og Rolf Stavnem, af *Snorris Edda*, hvormed den lærde krakilske høvding søger at indføre vordende skjalde i mytologi og strofeteknik. I 2014 udkom, under Annette Lassens ledelse, samtlige 40 islændingesagaer og 49 saganoveller eller 'totter' i fem statelige bind, hvis største highlights siden af Gyldendal klogeligt er stykket ud i enkeltbind egnede til undervisningsbrug. Sidst i 2018 udsendtes Rolf Stavnems fyndige og præcise nye oversættelse af *Den poetiske Edda*, med i alt 14 gudedigte og 20 heltedigte, af hvilke langt størstedelen udgør indholdet af "Kongens Håndskrift", Codex Regius fra ca. 1270. Og nys, ved udgangen af 2019, afsluttedes udgivelsen, i otte illustrerede bind, af den første fuldstændige oversættelse til dansk af *Oldtidssagaerne* ('fornaldarsögur') og de dermed forbundne kortere sagafortællinger. For undervisere og formidlere er der masser af nyt stof at tage fat på, og den læge Islands- og/eller middelalder-entusiast må siges i løbet af ganske få år at have modtaget en kostelig gave.

Opmærksomheden skal her særligt rettes mod den tredje foræring i ovennævnte række, og der skal gøres et forsøg på at beskrive og vurdere Rolf Stavnems formidler- og oversætterindsats. Umulig at undgå bliver her en sammenligning med den nærmeste mindst lige så ambitiøse forgænger, Martin Larsens *Den ældre Edda og Eddica Minora I-II*, 1943-46, siden redigeret ned til og populariseret som *Guder, Helte og Godtfolk* (1954, 2. udg. 1991). Desuden skal et sideblik kastes på Suzanne Brøgers gendigtning af "Vølvens spådom" (1994 og tre senere udgaver).

Sammenlignet med de kunstfærdige lyriske frembringelser af navngivne skjalde – inklusive ham selv – som Snorre præsenterede og promoverede i sin *Edda* fra omkring 1220, kendetegnes de 34 tekster i *Den poetiske Edda* ved brugen af tre forholdsvis simple versemål, styret af bogstavrim, trykfordeling og et bestemt antal stavelser. *Fornyrðislag*, dvs. 'vers om det, man sagde i gamle dage', hos Stavnem kaldet 'oldtidsmeter', har i oversættelse typisk fire stavelser pr. linje og ordner via allitterationer sine verslinjer i par. *Málaháttur*, her betegnet 'taleme-

ter³, har typisk en stavelse mere pr. linje. *Ljóðaháttr*, den tredje form, her kaldet 'sangmeter', føjer til oldtidsmeteret en længere linje med et bogstavrim, som ikke rimer med linjeparrets. Hovedeksempler på de tre nævnte versemål kan være henholdsvis "Vølvens spådom", "Det grønlandske kvad om Atle" fra sagnkredsen omkring Sigurd Fafnersbane og dermed Brynhild plus ikke mindst Atles hustru og drabskvinde Gudrun, samt "Kvadet om Vaftrudner" – en slags visdomsquiz, hvor Odin kappes med en jætte i disciplinen: almen viden om verden og dens indretning.

Rolf Stavnem har i sin version af *Den poetiske Edda* lagt hovedvægten på så nøjagtigt og pligttro som muligt at formidle, hvad der står i de for fleres vedkommende utvivlsomt ældgamle kvad, og tilbyder derfor ultrakorte ordforklaringer umiddelbart til højre for de enkeltord eller udtryksformer, som kan volde vanskeligheder. Man behøver med andre ord under læsningen ikke sidde dér og nikke for at få både brøttekst og fodnoter med. Ej heller behøver man blade frem og tilbage mellem hovedtekst og kommentar. Ud fra samme (stiltfærdigt pædagogiske) strategi vover oversætteren sig i sin indledning ikke ud i vidtløftige gisninger angående digtenes alder eller lærde strøtanker omkring vægtforholdet mellem på den ene side en mere eller mindre hypotetisk antaget fællesgermansk oral tradition og på den anden side eddateksternes nedskrivning (eller tilblivelse) i 1200-tallets Island. Hvad disse emner angår, kunne der ellers være rigeligt at diskutere.

I indledningen til andet bind af sin eddaoversættelse (1946) fastslår Martin Larsen koldsindigt, at den yderste grænse mod vor tid udgøres af de forskellige håndskrifter, dvs. samme situation, som vi står overfor, når det gælder folkeviseoverleveringen. Samtidig understreger Larsen, at sprogformen, om end den ofte bør kaldes arkaisk, er helt igennem oldislandsk eller norrøn. Intet taler derfor imod, at eddadigtene er islandske. "Island har", skriver Larsen, "haft ikke blot Samlere eller Nedskrivere, men ogsaa skabende Digtere". Ligeledes forekommer det misvisende at forstå digtene som oversættelser i vor tids betydning af dette ord, for det er jo tydeligt, at de(n) islandske digter(e) former stoffet med stor selvstændighed, om end det er evident, at han eller snarere det anonyme skrivende 'de' simpelt hen lever af rov, forstået som det at overtage verslinjer, hele strofer, personer, situationer m.m. fra andre.

Dog, selv i lyset af en sådan klarhjernet erkendelse af alle overleveringsmæssige kendsgerninger kan ingen, der læser eddadigtene, undgå at undre sig over, at disse egentlig i så ringe grad bærer præg af middelalderens gennemkristne kontekst. Enten må gude- og heltekvadene have bevaret deres magt over sindene efter kristendommens indførelse, eller også har de hjemstavnsbundne islandske lærde i en ny æra udvist en helt ekstraordinær troskab over for deres forfædres tros- og forestillingsverden. Faktum forbliver i hvert fald, at eddadigtene ikke i

nær samme grad som de prosaiske hovedtekster om guderne er styret af kristne forestillinger, for nu at citere fra Annette Lassens afhandling *Odin på kristent pergament* (2011), som i sin afsøgning af middelalderens genrelandskab må siges at nå hele horisonten rundt. Her lyder den overordnede tese, at Odin i middelalderens tekster altid bøjes efter disses målsætninger og krav. Dette medfører eksempelvis i *Rolf Krakes saga*, at Odin kan kaldes for djævelens søn, eller at skikkelsen i andre middelaldertekster kan søges reduceret til et menneske, der efter sin død dyrkes som en gud. Overtagelsen af den nye tro gik forståeligt nok hånd i hånd med en revurdering af de gamle guder. Kirken medvirkede til at danne en bevidsthed hos nordboerne om arten af deres forgangne hedenskab, skriver Annette Lassen og viser med talrige eksempler, hvordan fremstillingen af Odin farvedes af kirkens forklaringsmodeller. Kun i eddadigtene gik han og de andre hedenske guder imidlertid fri. Der findes ingen tolkning af Odin som gudebillede eller afgud, dæmon eller djævleyngel. Og derfor står i *Den poetiske Edda* paradokset helt rent, at kun fordi skriftvæsenet kom til Norden med kristendommen, er de hedenske fortællinger bevaret tillige med kvad om guder og helte. Det forunderlige er, at det åbenbart var så vigtigt for middelalderens islændinge at ”bevare den traditionelle førkristne litteratur”.

Nu citeredes Rolf Stavnem, som i sin udvælgelse af materiale til oversættelse har besluttet sig for en traditionel, bevarende strategi forstået på den måde, at han ikke som Martin Larsen medtager korte, selvstændigt overleverede gudesagn og løst tilknyttede heltekvad (for slet ikke at tale om svipseren i Larsens buket, Egil Skallegrimssøns ”Sønnetabet”), men trygt holder sig til indholdet af Codex Regius, suppleret dels med ”Balders drømme”, som kun kendes fra et fragment af eddadigte fra omkring år 1300, dels med to gudedigte, ”Rigs remse” og ”Hyndlas sang”, fra henholdsvis Codex Wormianus fra omkring 1350 og Flatøbogen fra slutningen af 1300-tallet.

Traditionel i henseende til sit ordvalg er Stavnem imidlertid langt fra. Han formår at indflette gloser som ’mikse’, ’fighte’, ’smart’ og ’horribel’, uden at det kommer til at virke anstrengt eller på nogen måde søgt. I ”Vølvens spådom” får Heimdal lov at ”trutte” i sit berømte Gjallerhorn, og i det muntre kvad ”Lokes ordstrid” truer titelfiguren med at ”skride”, hvis ikke han behandles med respekt og får anvist en plads på bænken blandt aser. I ”Kvadet om Sigerdrive”, som skildrer Sigurd Fafnersbanes indvielse til kriger, tales om at fælde ”definitive domme” og om det futile i at ”strides med stupide”. Lige så nutidig og frisk, men, hvad stilniveau angår, nok mere tvivlsom, er verslinjen ”hans sorg var enorm” i ”Det andet Gudrunskvad”, og når det i ”Kvadet om Hamder”, som følger Gudruns sønners hævntogt, hedder: ”Det er galt at / guide kujoner”, foretrækker anmelderen faktisk Martin Larsens version: ”Vis ej vege Mænd / Vej til Maalet!”

Rolf Stavnem ville ikke, blot for rytmens skyld, skrive "ej", ligesom han omhyggeligt undgår omvendt ordstilling, i det mindste i middelsvær eller decideret tyngende grad. Benspænd som disse synes dog ikke at hindre ham i som oversætter at bevæge sig fremstillingsmæssigt frit. Flere stikprøvedslag i heltekvadene har for anmelderen godtgjort, at disses majestætiske format er respekteret, samtidig med at der holdes en mundret fortællende kadence. Dialogerne står markant frem som vidnesbyrd om ikke mindst Gudruns voldsomme, ofte modstridende følelser. Kun lidt ærgerligt måske, at det i "Atlekvadet" (strofe 43) ikke som i originalen og hos Martin Larsen får lov at fremgå, at hun under det afsluttende drab giver *sengen* sin ægtemands blod at drikke!

En egentlig sammenligning mellem Martin Larsen (1943) og Rolf Stavnem (2018) søgte recensenten at anstille ved ovennævnte skæmtedigt "Lokasenna" eller "Lokes ordstrid", som indholdsmæssigt er interessant, fordi det så tydeligt understreger Lokes marginale og vældig tvetydige position i Asgård, samtidig med at det ironisk parodierende gør grin med hele mytologien ved at fremvise meget lidt flatterende sider af de enkelte guder: krigsguden Tyr dur hverken til at kæmpe eller til at forlige folk, eftersom han mangler en arm; digtekunstens gud Brage udstilles som en slap kujon, som hellere vil agere "bænkpynt" end slås, og hvad kærlighedsgudinden Freja angår, ligger det unægtelig lige for at fremhæve og håne hendes promiskuøse adfærd. Her oversætter Martin Larsen nok lige lovlig stift: "alle blandt Aser / og blandt Alvers Sønner / har du til Hor haft!" hvorimod Rolf Stavnem vælger det enkle: "alle aser og / alfer herinde / har du haft som horkarl." Samme forskel ses to strofer længere fremme, hvor Freja lufter noget så lidt mytologisk som en regulær prut. Martin Larsen: "dengang de blide Guder / hos din Bror fandt dig, / løsned du, Freja, en Fjært". Vs. Rolf Stavnem: "da blide guder fandt dig / sammen med din bror / kom du til at fise, Freja". Her består forskellen ikke mindst i, at den nye oversættelse styrer uden om inversion, en vigtig teknisk detalje, som ligeledes sætter skel, hvor Loke udskammer Brage, og Martin Larsen oversætter: "Mig bød du Trods, / var et Mandfolk du, / tapre tøver ikke!" hvorimod Rolf Stavnem endnu en gang søger ad den direkte vej til målet: "Hvis du er vred, / så grib til våben, / den tapre tøver ikke." Hovedindtrykket bliver ved sammenligningen en vittig, fyndig, rytmisk smidig oversættelse.

En af de strofer fra *Den poetiske Edda*, som oftest citeres, typisk i ligprædikener og nekrologer, lyder i originalen hos Finnur Jónsson (*De gamle Eddadigte*, 1932): "Deyr fé, / deyrja frændr, / deyr sjalfr hit sama; / ek veit einn, / at aldri deyr: / dómr of dauðan hvern." Her skriver Rolf Stavnem nu: "Fæ dør / frænde dør, / dø skal også en selv. / En ting ved jeg, / som aldrig dør, / dommen over enhver død." I al respekt vil anmelderen for fremtiden nok omformulere sidste verslinje til "dommen over hver en død." Til gengæld kan alle trygt bruge løs alle andre

steder i ”Hávamál” eller ”Den højes tale”, et digt, som ærligt talt må kaldes noget af et miskmask af a) almen livsvisdom, b) staldfiduser til en (mandlig) forfører, c) visionær ekstase, d) brudstykker af Odins memoirer, e) anvisninger på anvendt magi og f) arkaiske trylleformularer, men som jo netop kan siges at have sin tiltrækningskraft i denne collage, som forlener Odin-skikkelsen eller Odin-stemmen med en sær uberegnelighed og uudgrundelighed – en virkning, som Martin Larsen delvis spolerede ved at forsyne digtet med hele ti underoverskrifter og altså så at sige sektoropdele selveste Valfader.

Men Edda-digtningen har unægtelig gennem tiden måttet stå model til adskiltigt. Nærmest fatal var i 1994 (og senere udgaver) Suzanne Brøgers beslutning om hele vejen igennem ”Vølvens spådom” at lade den vise, altseende kvinde sige ”jeg” om sig selv. Herom ytrede ellers den lærde Finnur Jónsson: ”Vølven bruger afvekslende 1. og 3. person om sig selv. Herimod er intet at indvende.” Nej, præcis. Gennem hendes retoriske selvfordobling gøres hun så meget desto mere mærkværdig. Hendes røst skal netop komme fra et mystisk andet sted og hendes fortælling helst være magisk rituel snarere end som hos Brøgger dagligsproglig og lettere uformel.

”Ved I nu alle Ting selv?” spørger vølven hos Martin Larsen. ”Var der mere I ville vide?” lyder det hos Suzanne Brøgger. Men Rolf Stavnem rammer flottest hendes på én gang ædle og frække tone: ”Ved I nok, eller hvad?”

Vil læseren vide mere, henvises hun eller han eller hen til Rolf Stavnems knappe og dog informative indledning samt til det nævnte arbejde af Annette Lassen. Hvad angår oldkyndige spekulationer, kan Martin Larsens solide introduktioner og kommentarer stadig langt fra fejes af som forældet lærdom. Traditionen trives tværtimod, alt imens den i disse på gamle gaver så rige år glædeligt fornys.

Erik Skyum-Nielsen

Sv. Eegholm-Pedersen: Mothstudier. Kildegrundlaget for den første store danske ordbog. København: Universitets-Jubilæets danske Samfund, 2018. 221 sider. ISBN: 978-87-408-3099-6. Vejl. pris: 250 kr.

Den første store danske modersmålsordbog, Mathias Moths dansk-latinske *Glosebog*, påbegyndt 1686 men først udgivet i 2013 på www.mothsordbog.dk, har som bekendt haft en væsentlig betydning for de senere store danske ordbøger *Videnskabernes Selskabs Ordbog* og *Ordbog over det danske Sprog*. Svend Eegholm-Pedersens *Mothstudier* er ikke desto mindre den første egentlige monografi om